

5. Основний Закон ФРН від 23 травня 1949 р. URL: // <https://www.1000dokumente.de>
6. Тарануха Р. І. Проблеми реалізації права на мирні зібрання в Україні. *Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 вересня 2014 р.) Братислава, 2014. С. 245–248.
7. Косович В. Техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів України: основні різновиди. *Право України*. 2014. № 8. С. 169–177.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

Ключові слова: конституція, право на мирні зібрання, свобода мирних зібрань, суб'єкти мирних зібрань, форми мирних зібрань, обмеження мирних зібрань.

Key words: constitution, right to peaceful elections, freedom of peaceful elections, subjects of peaceful elections, forms of peaceful elections, exchange of peaceful elections.

КОРОЛЬ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
завідувач відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції, доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА БАР'ЄРИ ОБМЕЖЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОГО ІМУНІТЕТУ ДЕРЖАВ

Більше трьох місяців у центрі Європи на території України продовжуються військові дії, які демонструють деградацію глобальної та регіональної систем безпеки, недієздатність міжнародних організацій, насамперед, ООН та її Ради Безпеки, ОБСЄ.

У таких умовах з кожним днем зростає масштаб суспільно значущої проблеми юридичного захисту порушених особистих немайнових і майнових прав та законних інтересів мирних громадян на життя, здоров'я, честь, гідність, власність тощо. У цьому контексті загострилися раніше існуючі та актуалізувались нові проблеми у сферах як міжнародного публічного, так і міжнародного приватного права, які стосуються юрисдикційного імунітету держав у цілому та його невід'ємної складової – судового імунітету зокрема.

14 квітня 2022 року Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду було прийнято постанову у справі № 308/9708/19, яка заслуговує на увагу в частині застосування міжнародно-правових засад щодо судового імунітету держави. Сутність справи полягає у тому, що позивачка, яка діяла як у власних інтересах, так і від імені малолітніх дітей,

звернулася до українського суду з позовом до іноземної держави про відшкодування моральної шкоди, завданої їй та її дітям у зв'язку із загибеллю її чоловіка й батька дітей унаслідок збройної агресії на території України. Квінтесенція правової позиції ВС полягає у тому, що спір громадянина України з іноземною державою може бути розглянутий і вирішений судом України як належним та повноважним судом у разі застосування деліктного винятку, при цьому суд України має право ігнорувати імунітет цієї держави [1].

Обґрунтовуючи правову позицію, Верховний Суд звернувся до Європейської конвенції про імунітет держав 1972 року та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року (яка, водночас, станом на червень 2022 р. не набрала чинності). Зазначені конвенції, однак, не є чинними міжнародними договорами України, але відображають, на думку Верховного Суду, «тенденцію розвитку міжнародного права щодо визнання того, що існують певні межі, в яких іноземна держава має право вимагати імунітет у цивільному процесі» [Там само]. При цьому в постанові міститься узагальнення, що обидві конвенції «передбачають, що держава не має права посилається на імунітет у справах, пов'язаних із завданням шкоди здоров'ю чи життю, якщо така шкода повністю або частково завдана на території держави суду та якщо особа, яка завдала шкоду, у цей час перебувала на території держави суду» [Там само].

У даному контексті певні концептуально-правові аспекти заслуговують на обговорення для усвідомлення того, чи можуть існувати контраргументи, які здатні піддати критиці обґрунтування та висновки Верховного Суду. Так, системне тлумачення норм Європейської конвенції 1972 р. не дозволяє залишити поза увагою її статтю 31, диспозиція якої пов'язує імунітет держави та дії її армії, що цілком корелює із сутністю судової справи. Отже, у зазначеній статті чітко констатовано збереження державою імунітету незалежно від дій її збройних сил, причому будь-яких, коли вони перебувають на території іншої держави [2].

Враховуючи відсутність подібної норми у Конвенції ООН 2004 р., військовий аспект можна вважати присутнім латентно та тісно пов'язаним з новими на той час концептуальними підходами у сфері міжнародного права. Так, зокрема, у коментарі Комісії з міжнародного права 1991 року до проекту статті 12 питання шкоди особі та власності розглядається як виключення із загальної норми про імунітет держави у сфері цивільної відповідальності за дії, які спричинили тілесні ушкодження. Визначальною засадою зазначеного виключення є територіальність, яка:

а) передбачає локалізацію як місця вчинення делікту, так і перебування суб'єкта іноземної держави, який вчинив правопорушення, на території держави суду, який набуває у цьому випадку судову юрисдикцію, а іноземна держава, відповідно, не може «прикритись» імунітетом, навіть, якщо дії вчинялись у зв'язку з виконанням військового обов'язку;

б) виключає зі сфери дії ст. 12 транскордонні делікти, а також випадки обстрілу однієї держави з території іншої держави та потрапляння снарядів або бомбардувань у результаті військового конфлікту [3].

Такий підхід, з одного боку, підкреслює приватноправовий характер відносин з іноземним елементом, які охоплюються сферою дії ст. 12 та стосуються, переважно, смерті у результаті нещасного випадку, тілесних ушкоджень або шкоди майну в результаті дорожньо-транспортної пригоди. З іншого боку, сфера дії цієї статті передбачалась як достатньо широка, що охоплювала б навмисне завдання фізичної шкоди чи навіть вбивство.

Обидві згадані вище конвенції спрямовані на уніфікацію правових норм щодо функціонального чи обмеженого імунітету держави у правовідносинах, у які вона вступає не у статусі суверенного суб'єкта міжнародного права, який є рівним з іншими державами (*par in parem non habet imperium*), а як учасник приватних відносин з іноземним елементом (зокрема, комерційних, інвестиційних).

У розвиток розкритого вище актуалізується питання наявності альтернативних положень, які виступатимуть легальним та легітимним підґрунтям для судів України долати бар'єр абсолютного імунітету іноземної держави. Аналіз низки рішень Міжнародного Суду (ІСЈ) та ЄСПЛ дозволив судді Верховного Суду Ю. Черняк зробити висновок про «відсутність на даний час факту визнання обмеження імунітету іноземної держави у разі серйозного порушення нею прав людини і вчинення нею міжнародного злочину у державі суду» [4].

Розмістивши у квітні 2022 року фото розправи нацистів над мирними жителями в Італії у 1944 р., видання Deutsche Welle знову звертається до проблеми давнього спору між Німеччиною та Італією щодо компенсацій за злочини у часи Другої світової війни. Попри наявність рішення Міжнародного Суду, суди Італії продовжують приймати цивільні позови щодо порушення німецьким рейхом норм міжнародного гуманітарного права з 1943 до 1945 р. та виносити рішення на користь позивачів, ігноруючи судовий імунітет Німеччини [5]. Важливий концептуально-правовий акцент у цьому рішенні полягає у відокремленні двох питань: характеру дій держави, навіть незаконних, які стали підставою для позову, та судового імунітету держави [6].

До загальновизнаних цінностей, покладених в основу сучасного міжнародного правопорядку можна віднести: суверенну рівність держав, незастосування сили або погрози силою проти, у тому числі, політичної незалежності, непорушність державних кордонів, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи, повагу прав людини та основних свобод і цей перелік не є вичерпним.

Підводячи підсумок викладеному вище, можна зазначити, що ігнорування права іноземної держави на судовий імунітет, який впливає з міжнародно-правових засад суверенітету, може видаватись дискусійним підходом. Водночас, ступінь свободи на реалізацію іноземною державою такого права не тільки теоретично можливо, а й практично необхідно розглядати у більш широкому контексті. Отже, достатньо

юридично обґрунтованим виглядає концептуальний підхід щодо відмови або обмеження можливостей іноземної держави реалізувати право на судовий імунітет у випадку свідомого порушення низки фундаментальних принципів, імперативних норм міжнародного права (*jus cogens*), закріплених, зокрема у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами 1970 р., Гельсінському заключному акті 1975 р.

У контексті розкритого вище щодо судового імунітету держав у межах наукової дискусії на увагу заслуговують проблемні питання міжнародно-правових бар'єрів та детермінант щодо інших складових більш широкого феномену юрисдикційного імунітету – заходів забезпечення позовів та подальшого виконання рішень судів у цивільних справах щодо порушення збройними силами іноземної держави особистих немайнових і майнових прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд сформулював висновок щодо судового імунітету РФ у справі про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором. 23 квітня 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1270169/>
2. European Convention on State Immunity. Basle, 16.V.1972. European Treaty Series – No. 74. URL: <https://rm.coe.int/16800730b1>
3. Yearbook of the International Law Commission. 1991. Volume II. Part Two. Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-third session. New York and Geneva, 1994. A/CN.4/SER.A/1991/Add.I. URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1991_v2_p2.pdf
4. Черняк Ю. Юрисдикційний імунітет іноземної держави у цивільних справах про відшкодування шкоди: Qui Vadis. 13 березня 2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/232109-yurisdiktsiyniy-imunitet-inozemnoy-derzhavi-u-tsilvnikh-spravakh-pro-vidshkoduvannya-shkodi-qui-vadis>
5. Germany takes Italy to court over Nazi reparations. Date 30.04.2022. URL: <https://www.dw.com/en/germany-takes-italy-to-court-over-nazi-reparations/a-61645814>
6. Report of the International Court of Justice 1 August 2012–31 July 2013. General Assembly. Official Records. Sixty-eighth Session. Supplement No. 4. United Nations. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/annual-reports/2012-2013-en.pdf>

Ключові слова: імунітет держави, висновок Верховного Суду, імперативні норми міжнародного права.

Key words: state immunity, Supreme Court's Opinion, peremptory norms of international law.